

BASISDOCUMENT in tekst

Panelen van een “Paviljoen van Delftsche Nijverheid”

(Behorend bij Basisdocument in foto's. Versie: 18 augustus 2022)

Bij het opruimen van paperassen vond ik nog ingesloten foto. Misschien hebt U er interesse voor. Ik ben 78 jaar oud, en heb ruim 50 jaar geleden aan dit reclame-paviljoen gewerkt, dat werd geplaatst op de Landbouw tentoonstelling te Deventer op de Worp. Het werd uitgevoerd door J. B. Loof en de schilder Bauwer uit de Willemstraat, Den Haag. Deze tent staat op de foto in de achtertuin van het Gebouw van Kunsten en Wetenschappen te Den Haag. Daar werd hij opgesteld en van Den Haag uit naar Deventer vervoerd, waar ik hem met behulp van enige Deventenaren heb opgesteld in ongeveer een week tijd. Ik heb daar de directeur Van Marken meegemaakt in hotel de Keizer-Kroon, waar wij gelogeed waren. Mijn persoontje staat op de voorgrond met de grote zaag in zijn handen. Het was een leuk weekje toentertijd. Ik was toen timmermansknecht bij Loof in het Oog in 't Zeilstraatje te Den Haag.

Mochten er onder ons personeel of onder onze gepensioneerden nog bezitters van oude foto's of ander materiaal uit de oude tijd zijn, dan hopen wij dat zij het voorbeeld van de heer

Goedhart willen volgen en het ons willen afstaan of in bruikleen willen geven. Het kan gezonden worden aan de redactie van het Calvé-Huisorgaan.

Artikel uit: “Calvé” 1955 (Calvé-Huisorgaan)

Stichting Museum Van Marken

In 2018 werd de Stichting Museum Van Marken opgericht. Deze stichting beoogt het '*actief aandacht besteden aan de betekenis van de bekende Delftse sociaal-ondernemer Jacques van Marken*'. "Van Marken heeft Delft eind negentiende eeuw wakker gekust", aldus schrijver Jan van der Mast die een biografie over Van Marken schreef. Reeds als technologie-student besloot hij zich 'nuttig te maken voor de maatschappij'. Van Marken stichtte o.a. de Nederlandsche Gist&Spiritusfabriek (later: Gist-Brocades, nu; DSM), de Nederlandse Oliefabriek (later; Calvé), drukkerij Van Marken en nam al snel ook de Lijm- en Gelatinefabriek over. Al die fabrieken tezamen noemde hij de 'Delftsche Nijverheid'.

Het hoofddoel van de Stichting Museum Van Marken is uiteindelijk een museum, maar voor dat zover is wordt aandacht door o.a. diverse projecten gegeneerd.

Paviljoens

Van Marken heeft enkele Paviljoens laten maken om o.a. de producten van zijn fabrieken in binnen- en buitenland te exposeren en promoten. Het Paviljoen voor binnenlands gebruik (circa 10x7 mtr.) werd voor het eerst geplaatst op een Landbouwtentoonstelling die op 21 augustus 1900 in Deventer werd geopend. Tot op heden hebben we vervolgens plaatsingen van dit Paviljoen gevonden in onderstaande steden. Dit overzicht kan echter nog uitgebreid worden n.a.v. verder speurwerk in archieven.

- Landbouwfeesten Purmerend 1900
- Landbouwtentoonstelling in Wageningen 1901
- Landbouwtentoonstelling in Leeuwarden 1902
- Nationale Tentoonstelling van Nijverheid en Kunstindustrie in Groningen 1903 (*foto's*)
- Nijverheidstentoonstelling in Leeuwarden 1906 (*foto*)
- Landbouwtentoonstelling Meppel 1906
- Landbouwtentoonstelling Malieveld Den Haag 1907 (*foto's*)
- Landbouwtentoonstelling Hoorn 1910 (*foto*)

In maart 2022 is in de historische DSM foto-collectie een foto van het Paviljoen aangetroffen waarop aan de achterzijde "Verkocht 1918" staat vermeld. Het is (nog) onduidelijk waar die foto genomen is. We gaan er dus vooralsnog vanuit dat het Paviljoen tot 1918 is ingezet. (*foto*)

Het Paviljoen is ontworpen en gedecoreerd door de -toenmalig- bekende Haagsche firma G.H. Bauer en Zn. (*foto*). De doeken op de panelen zijn zeer artistiek, in Art Nouvea-stijl, beschilderd. Een aantal met Hollandse landschappen. Anderen met ornamenten en de namen van de 'Delftsche' producten (*foto's*). De producten, die o.a. als het fabrieksmerk 'Delfia' aan de man werden gebracht, waren onder andere 'Beender meel', 'Grondnoten meel', 'Spoeling', 'Sesame meel', 'Sesame koeken' en 'VeeKoek'."

Schenking panelen

De Stichting Museum Van Marken heeft in 2020 een bijzondere schenking ontvangen van het echtpaar Aad en Toni Van der Meer. Namelijk 37 panelen die de basis vormden van het 'Paviljoen van Delftsche Nijverheid' dat in 1900 voor het eerst in Deventer is gebruikt. Zij hadden de panelen tientallen jaren bij hun huis in Sion opgeslagen liggen. Hoe het Paviljoen bij het huis terecht is gekomen is nog onduidelijk, daar wordt onderzoek naar gedaan. Er is namelijk sprake van een gat tussen 1918 en 1929, waarin onduidelijk is wat er exact met het Paviljoen is gebeurd en waar het heeft gestaan. Wat wel bekend is, is dat het Paviljoen in 1929 dienstdeed als schuur om rietmatten voor de tuinbouw op te slaan. Ook om de panelen zelf waren rietmatten aangebracht om het canvas te beschermen (*foto*). De Rijswijkse woning werd in 1925 gebouwd, waarna grootvader en vader Van der Meer volgden als bewoners. In 1967 nam het huidige echtpaar Van der Meer zijn intrek. De 'schuur' bleef staan, en midden jaren '70 werden de rieten matten vervangen en werden de fraaie panelen weer zichtbaar (*foto's*). Toen de twee het huis begin jaren '80 gingen uitbreiden werd de schuur afgebroken en werden de panelen opgeslagen:

eerst op een zolder in de schuur, later in de kas bij het huis. In 2019 werd contact gezocht met Jan van der Mast, de schrijver van een biografie over Van Marken. Hem werd gevraagd om eens naar de oude panelen te komen kijken. Die was lyrisch over hetgeen hij onder ogen kreeg, ondanks de beschadigingen van veel panelen. Dit contact heeft Aad&Toni uiteindelijk doen besluiten om de panelen te schenken aan de Stichting Museum Van Marken. Het was voor hen speciaal dat zij -na zoveel jaren- zo'n bijzondere bestemming voor de panelen konden vinden. Ze waren dan ook blij dat de panelen terecht kwamen waar ze hoorden; bij Museum Van Marken.

Projectgroep en restauratie

Binnen de Stichting Museum Van Marken werd een projectgroep opgestart die zich ontfermde over de panelen. In eerste instantie moest een plek worden gevonden waarnaar ze overgebracht konden worden. En waar de schoonmaak- en restauratiemogelijkheden beoordeeld konden gaan worden. Die plek werd de Orangerie van de TU Delft Hortus Botanicus Delft (voorheen: Botanische Tuin), waar de panelen enkele maanden hebben gestaan (*foto's*). In die periode heeft de projectgroep diverse personen en organisaties uitgenodigd om zich te laten informeren over de hierboven genoemde werkzaamheden, en de eventuele kosten daarvan. En om te kunnen achterhalen wat de kunsthistorische waarde van de panelen is. Het restauratie-atelier Lion&Tiger was één van hen. Zij hebben de panelen in juli 2020 aan een eerste inspectie onderworpen (*foto's*) en een gedegen rapport geschreven waarin voorstellen voor schoonmaak en restauratie werden gedaan, inclusief de kosten daarvan. Daarbuiten hebben we o.a. bezoek gehad van Jan de Bruijn, één van de conservatoren van het Kunstmuseum Den Haag. Hij heeft de projectgroep enkele nuttige adviezen gegeven m.b.t. de verdere aanpak.

Verplaatsing en digitalisering

Lion&Tiger adviseerde ons bij hun eerste bezoek dringend om de panelen te verplaatsen vanwege de slechte (conserveer)condities in de Orangerie. We vonden in september 2020 een alternatief in een bovenruimte bij de Kringloopwinkel aan de Rotterdamseweg in Delft, waar geen daglicht kon komen én het beduidend minder vochtig was. Er is daar in februari 2021 een installatie gebouwd t.b.v. het fotograferen (digitaliseren) van alle panelen. Die foto-sessie werd uitgevoerd door Roel van Dorsten, van Click Visuele Communicatie (*foto's*). Met het digitaal materiaal konden we reproducties van de panelen laten maken, die we voor presentatie- en PR-doeleinden konden gaan gebruiken.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

In februari 2021 heeft de RCE (op aanvraag van ons) een "Advies voor waarderen en conserveren" afgegeven. Dit advies heeft ons gesterkt in de overtuiging dat we een uniek object in handen hebben dat het verdient om geconserveerd én gerestaureerd te worden. Maar ook om verder onderzoek te doen naar de cultuurhistorische waarde.

In januari 2022 ontvingen we van de RCE (op aanvraag van ons) een Adviesrapport met als titel; "Vitrine-eisen voor twee beschilderde Panelen". Dit betreft twee volledig te restaureren panelen, mogelijk gemaakt door sponsoring van DSM Delft én het Ondernemersfonds Delft.

Crowdfunding en conservatie

In mei 2021 zijn we een crowdfunding-actie gestart om geld binnen te halen voor de 'conservatie' van de canvas doeken die op de panelen zijn aangebracht. Die actie is succesvol verlopen en in juli 2021 konden we Lion&Tiger hiervoor de opdracht geven (ontsmetting van schimmels en verwijdering van resten organisch materiaal van buitenaf). Zij hebben eerst (van 36 panelen) de beschilderde canvas doeken aan voor-en achterzijde verwijderd. De houten frames waarop deze bevestigd waren zijn opgeslagen voor mogelijk hergebruik in de toekomst. Daarna dus de conservatie (*foto's*), waarbij de canvas doeken o.a. twee weken in gesloten plastic zakken, waaraan het gas Argon was toegevoegd, werden geplaatst. In augustus 2021 was de conservatie afgerond en konden we 17 zogenaamde 'tubes' in ontvangst nemen, waarop de 72 behandelde canvas doeken waren opgerold. Daar hadden we ondertussen een mooie opslagruimte voor gevonden; Museum Prinsenhof in Delft had die namelijk aangeboden (*foto's*).

Restauratie twee panelen

Met de ondertekening van een overeenkomst in juni 2021, heeft DSM Delft, samen met het Ondernemersfonds Delft, de volledige restauratie van twee panelen mogelijk gemaakt. Gekozen is voor een paneel met Hollands landschap én een paneel met Art Nouveau decoratie, waarop het product 'Spoeling' staat vermeld (een product van de toenmalige Nederlandse Gist & Spiritus Fabriek). Deze zullen worden tentoongesteld in een geconditioneerde vitrine; een zogenaamde 'klimaatbox'. De klimaatboxen werden ontworpen en geproduceerd door de firma Heijmerink Wagemakers in Vianen, en gefinancierd door Emy Pelt-Jellema. Haar vader is na de Tweede Wereldoorlog directeur geweest van de Nederlandse Gist&Spiritus Fabriek.

De Stichting Museum Van Marken heeft in november 2021 met restauratie-atelier Lion&Tiger een contract afgesloten m.b.t. de uitvoering van de restauratie van de twee 'DSM-doeken'. Die was in mei 2022 afgerond en ook deze twee gerestaureerde doeken werden daarna opgeslagen in Museum Prinsenhof. Ondertussen waren er twee nieuwe frames ('aluminium spieramen') geleverd door de firma Van Beek Art Supplies. Daarop werden in juni 2022 door Lion&Tiger de gerestaureerde DSM-doeken aangebracht. Dit gebeurde bij Heijmerink Wagemakers. In juli 2022 werden de twee complete panelen (dus frame + doek) door hen bevestigd in de klimaatboxen (foto's). Deze worden in augustus overgebracht naar Delft om te worden tentoongesteld. Ten eerste op de 'Van Marken Dag', vervolgens bij DSM en daarna in de publieksruimte van het Stads kantoor van de gemeente Delft. Medio 2023 zullen ze enige tijd in de 'Innovation Gallery' van het House of Delft worden geplaatst; het nieuwe gebouw naast het station. Zoals het er nu naar uitziet kunnen ze in 2023 ook geplaatst worden op een tentoonstelling in de 'Ouwe Jan' (kerk) in Delft, in het kader van het 'Antoni van Leeuwenhoek jaar'. Naar andere plekken wordt nog onderzoek gedaan.

Universiteit van Amsterdam

Vanaf medio 2021 is er contact met de Faculteit der Geesteswetenschappen, Capaciteitsgroep Conservering en Restauratie van de UvA. Wij werden door verschillende partijen daar naartoe verwezen voor mogelijke inzet van studenten bij bijvoorbeeld restauratie en archief-onderzoek. Dat heeft ertoe geleid dat één van de studenten van de genoemde Capaciteitsgroep in 2022 haar thesis (scriptie) heeft geschreven m.b.t. ons project.

Van Marken Dag

Op 1 augustus 2021 organiseerde de Stichting Museum Van Marken de eerste 'Van Marken Dag' in het Agnetapark in Delft. In het aldaar gevestigde restaurant 'Heinde en Ver' (in vroeger tijden 'De Tent') was een presentatie van het project 'Panelen van een Paviljoen van Delftsche Nijverheid'. Voor het eerst waren daar reproducties van twee panelen te zien (*foto*). Op zondag 28 augustus 2022 staat de tweede Van Marken Dag gepland. Daar zullen de twee gerestaureerde panelen (in de klimaatboxen dus) voor het eerst gepresenteerd worden aan het publiek.

Art Nouveau Festijn Den Haag 1900

In september 2021 was Museum Van Marken present tijdens het ANF Den Haag 1900. Er was voor het eerst een reproductie te zien van de acht Art Nouveau panelen die aan de zijkanten van het 'Paviljoen van Delftsche Nijverheid' waren aangebracht (*foto*). En er was algemene informatie over het paviljoen. Maar vooral werd er aandacht besteed aan het Art Nouveau aspect van het Paviljoen én de Haagse connectie daarvan.

Publicaties

Vanaf het moment dat de Stichting Museum Van Marken de panelen in haar bezit heeft, heeft de krant 'Delft op Zondag' met regelmaat artikelen gepubliceerd rondom het project. Zo ook m.b.t. de crowdfunding-actie (*foto's*).

In de wintereditie 2021 van het magazine 'Delf' (een uitgave van Delfia Batavorum) is een uitgebreid, en rijk geïllustreerd, artikel gepubliceerd m.b.t. ons project. Onder de titel; "Van Markens reclamekaravaan".

In de december editie van het nieuws- en informatieblad 'Rond 1900' (een uitgave van de Vereniging Vrienden Nieuwe Kunst 1900) is een uitgebreid, en rijk geïllustreerd, artikel gepubliceerd m.b.t. ons project.

In het 'Biotech Campus Delft Nieuws juni 2022' is een interview met voorzitter Lucas van Wees en projectleider Marcel van Dien gepubliceerd m.b.t. de restauratie van de twee panelen die door DSM en het Ondernemersfonds Delft is gefinancierd.

In De Telegraaf (regio Rotterdam/Den Haag) van 05-08-2022 stond een interview met voorzitter Lucas van Wees en projectleider Marcel van Dien m.b.t. de restauratie van twee panelen.

Hoe nu verder?

- In de TU Delft Hortus Botanicus wordt in 2022 een Paviljoen gebouwd waarin aan drie van de wanden expositie-panelen komen. Het project 'Paviljoen het Groene Lab' zal de geschiedenis van de Van Marken fabrieken en de -toen nog- Botanische Tuin zichtbaar maken in een circulair paviljoen en is geïnspireerd op de oude Van Marken paviljoens.
- De restauratie van de overige canvas doeken is voorlopig 'geparkeerd' tot meer duidelijkheid is over de financiering daarvan, én de plek waar deze tentoongesteld kunnen worden.
- We gaan bekijken hoe we met de foto's van de panelen reproducties van die panelen en/of van het Paviljoen kunnen maken (in welke vorm dan ook).
- We gaan representatieve plekken zoeken waar de klimaatboxen met gerestaureerde panelen kunnen worden geplaatst.

Marcel van Dien

Projectleider 'Panelen van een Paviljoen van Delftsche Nijverheid', Stichting Museum van Marken

>> HIERNA: een artikel uit de Fabrieksbode m.b.t. de het nieuwe tentoonstellingspaviljoen

UIT: De fabrieksboode; weekblad der Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek-de fabriek voor allen-allen voor de fabriek-, jrg 19, 1900, no 32, 11-08-1900

EEN NIEUW TENTOONSTELLINGSPAVILJOEN

Den 21 en Augustus a.s. zal, gelijk wellicht velen onzer lezers reeds uit de dagbladen zullen hebben vernomen, te Deventer eene landbouw-tentoonstelling worden geopend, welke, naar het zich laat aanzien, in omvang en belangrijkheid de vele andere, die jaarlijks in verschillende plaatsen van ons land, meest in plattelandsteden, worden gehouden, zal overtreffen. Ook onze drie fabrieken zullen aan die tentoonstelling deelnemen en met dat doel daarheen zenden een nieuw-vervaardigd paviljoen, dat ongeveer een derde van de grootte van het bekende „Paviljoen van Delftsche Nijverheid” zal bezitten. Omtrent dat nieuwe gebouwtje gaven dezer dagen verschillende dagbladen het volgende oordeel: „In den tuin van het Gebouw voor K. en W. zagen wij heden opgesteld een paviljoen, door de firma G. H. Bauer en Zn. ontworpen en uitgevoerd voor de Delftsche fabrieken van den heer Van Marken, waarin deze hare producten zullen exposeeren op landbouwtentoonstellingen. Het paviljoen van zeer gewonen langwerpigen vorm, bekroond met een dak waarin lichtramen, trekt onmiddellijk zeer de aandacht door de zeer artistieke beschildering, waarvan het hoofdthema den lof zingt van Neêrland's welvaren den landbouw. In een vlakschildering heeft de heer Bauer verschillende paneelen versierd met een serie echt hollandsche landschappen, gestoffeerd met rundvee, schapen en paarden en op den voorgrond hoog geboomte en verschillende vaderlandsche planten. Naar den eisch van de vlakschildering zijn deze tafereelen voortreffelijk uitgevoerd. De entree is beschilderd met een lachend korenveld, dat zich aan de zijpaneelen aansluit. De groote zij-middenvakken zijn versierd met ornament, waarvan het hoofdmotief ontleend is aan het bloempje van de aardnoot, waaruit te Delft de kostelijke slaolie en de veekoeken wordt bereid. In vakken onder dit amendement zijn in sprekende letters de producten van de Delftsche fabrieken geschilderd. Hoog boven op het dak prijken de namen der fabrieken op sierlijke borden. De voor- en achtergevels van dit keurige paviljoen worden eigenaardig bekroond door geschilderde appelboomen, zeer fraai in stijl uitgevoerd. Het geheel is een mooi decoratief werkstuk dat de firma Bauer tot groote eer strekt. Morgen is het paviljoen voor het publiek te bezichtigen, waarna het wordt ingepakt en naar de Landbouwtentoonstelling te Deventer gezonden.

